

Előszó

AZ V. MAGYAR NÉVTUDOMÁNYI KONFERENCIA ELŐADÁSAI

(Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)

I. kötet

SZERKESZTETTE

B. GERGELY PIROSKA és HAJDÚ MIHÁLY

KIADJA

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS A
MISKOLCI EGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI INTÉZETE
BUDAPEST–MISKOLC

1997

Tartalom

BENKŐ LORÁND, Névtudományunk (Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián).....	5
--	---

I. Személynevek

B. GERGELY PIROSKA, Az újabb kori magyar személynév-szintézisek megalapozása	10
SZEGFŰ LÁSZLÓ, Gondolatok a X–XI. századi kettős névadásról	23
BALÁZS JUDIT, Megszólításformák ómagyar szövegekben	31
NÉMETH MIKLÓS, Csavargók megkülönböztető nevei a XIV. században.....	37
HANGAY ZOLTÁN, Mutatvány az Erdélyi magyar szótörténeti tár 16. századi kolozsvári névanyagából	41
FERCSIK ERZSÉBET, Névéletteni megfigyelések a személynévek körében — a hévízgyörki gyermekek keresztnévének vizsgálata alapján	48
BELLON TIBOR, Adatok a mágikus névadásra (Egy XVII. századi forrás alapján).....	52
BURA LÁSZLÓ, Név — etnikum — származási hely (Szatmárnémeti 1610–1852 közötti diáknevei alapján).....	59
SOLYMÁR IMRE, Név és identitás (A Völgység névtani sajátosságaiból).....	64
KAKUK MÁTYÁS, A jászkun Conscriptio Zingarorum 1779. személynévei.....	68
BALÁZS-ARTH VALÉRIA, A jugoszláviai magyar és a szerb személynévkutatás	72

1. Családnevek

ÖRDÖG FERENC, Helynevekből keletkezett családnevek -i képzővel és anélkül	77
FÜLÖP LÁSZLÓ, Foglalkozást jelölő családnevek a 17–18. században Sárváron.....	84
RÓNAI BÉLA, Az interetnikus kapcsolatok tükröződése a bukovinai székelyek személynéveiben	88
FAZEKAS TIBORC, Családnevek a bukovinai székelyek körében	97
JANITSEK JENŐ, A magyar eredetű román családnevekről.....	101
ZSEMLYEI JÁNOS, Román köznevek magyar családnévvé válása az erdélyi régiségben	108
ZAHUCZKY MÓNIKA, Az asszonynévformák változásai városon és vidéken a 70-es és 90-es években	113
VIRÁG GÁBOR, Családnév és telepítéstörténet	123
KECSKÉS JUDIT, Törtel község családnevei	128

2. Keresztnevek

VÖRÖS FERENC, Keresztnévadás — identitás
 A keresztnevek vizsgálata a szlovákiai Diósförgepatonyban 133

MIZSER LAJOS, Keresztnev-vizsgálatok 139

UDVARI ISTVÁN, Bereg vármegyei ruszin férfi keresztnevek
 Mária Terézia korában 144

CEGLÉDI ZOLTÁN, Keresztnévvizsgálat a szegedi születésű neológ zsidóknál
 (1810–1944) 158

CSEERNICKÓ ISTVÁN, „Imja otcsesztvo”
 (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében) 162

FEKETE ÁGNES, Keresztnevek Miskolcon és Tibolddarócon 168

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA, Ikerítéssel alakult becéző keresztneveink a névvel
 csúfolókban 173

VITÁNYI BORBÁLA, Keresztnevek és becézőnevek népnyelvi mezőben 181

3. Ragadványnevek

SÁNDOR ANNA, Kolon ragadványnevei 187

HÁRI GYULA, Csór ragadványneveiről 194

BORBÉLY ANNA, A kétegyházi román ragadványnevek rendszere és használata 200

KIS TAMÁS, A csoportnevek 207

KOVÁCSNÉ JÓZSEF MAGDA, Diákragadványnevek a kolozsvári Brassai Sámuel
 Elméleti Líceumban 214

MIRK LÁSZLÓ, A Csíkszeredai Márton Áron Gimnázium tanulóinak
 szólítónevei 222

II. Helynevek

HOFFMANN ISTVÁN, Utak, lehetőségek történeti helyneveink kutatásában 227

KRISTÓ GYULA, A névtan és az évfordulók 236

MEZŐ ANDRÁS, Az „egyházi” helységneveink típusai 244

TÍMÁR GYÖRGY, Profán és templomtitulusos helynevek találkozása
 Baranyában (13–16. század) 249

K. FÁBIÁN ILONA, Néhány népnévi eredetű helynév a Váradi Regestrumban 253

RÁCZ ANITA, Névtani vizsgálódások az Árpád-kori Bihar megye területéről 259

TÓTH VALÉRIA, Földrajzi köznevek szóföldrajzi szempontú vizsgálata
 a korai ómagyar korban 262

KÁLLAY ISTVÁN, Birtokok, birtoktestek elnevezése a XVIII–XIX. században 265

TORMA ISTVÁN, *Harangos-kút*
 (A kútba rejtett harangok mondája helyneveinkben) 274

DÉNES GYÖRGY, A *Munuhpest* sziklája és a *pest* köznévi jelentése hegyek,
 sziklák nevében 284

HERÉNYI ISTVÁN, Herény-Csécsény 289

HORVÁTH KATALIN, *Kereki, Csipkerek, Méhkerék* és társai 292

HORPÁCSI ILLÉS, Kérdések és viták a *Boldogasszony* névvel kapcsolatban 297

KOVÁTS DÁNIEL, Változatok és változások Sárospatak helynévkincsében 301

BÁRTH JÁNOS, A helynevek továbbélésének titkai 306

ÁBRAHÁM IMRE, Pannonhalma nagyközség történelmet idéző helynevei 313

BENCZE BALÁZS, Balaton-felvidéki templomromok	318
BECKL JÁNOS MIKLÓS, Ausztriai magyar helynevek a Várvidék („Burgenland”) nélkül	323
HORVÁTH MÁRIA, Az alsó-ausztriai helységnevek etimológiai kutatásának tanulságai (ELISABETH SCHUSTER, Die Etymologie der niederösterreichischen Ortsnamen. I–III. Wien, 1989–1994)	330
CZAPÁRI BEÁTA—VÁRNAI ZSUZSA, Burgenland magyar helyneveinek történeti változásai	335
N. CSÁSZI ILDIKÓ, Nyitra környéke helynévanyagának változásai	338
JANKUS GYULA, A településnevek történelmi változásai Szlovákia mai területén.....	341
CSOMORTÁNI MAGDOLNA, Csík tízesnevei	344
MURÁDIN LÁSZLÓ, Hencidától Boncidáig folyt a sárga lé	350
ZÉKÁNY KRISZTINA, Ungvár földrajzi nevei	352
BEREGSZÁSZI ANIKÓ, Magyar helységnevek Kárpátalján a nyelvi tervezés tükrében.....	356
VADAS FERENC, Neves emberek — földrajzi nevek (A szűkebb pátria személyiségeinek hatása a névadásra Tolnában).....	362
ZSIGMOND GYÖZÖ, Az erdélyi magyarság csillagnévhasználatáról	365
TÓTH PÉTER, Nevek, szóeredeztetések, népetimológiák Kresznerics Ferenc kézirataiban és szótárában	375
ÖRDÖG FERENC, Beszámoló a hazai helynévgyűjtésről	383
HINTS MIKLÓS, A romániai magyar helynévkutatás	388
LIZANEC PÉTER, A Tisza víz- és helyneveinek kutatása a Kárpátalján	392
Cs. NAGY LAJOS, A Királyhelmece és környéke helynevei mint nyelvjárási forrás	397

1. Utcanevek

BALASSA IVÁN, Az utcanevek változásai Sáropatak példája alapján	402
VINCZE LÁSZLÓ, Tulajdonnév és köznév, előtag és utótag kölcsönös viszonya Pozsony utcaneveiben	406
ERDÉLYI ERZSÉBET, Utcanevadási szokások az Alföldön a XIX. sz. közepén.....	415
G. PAPP KATALIN, Győr utcaneveinek változásai.....	421

2. Külterületi nevek

PÉNTEK JÁNOS, A növénynevek és a földrajzi nevek viszonyáról	427
VÖRÖS OTTÓ, <i>Tanárok</i> (Eltűnt földrajzi közneveink nyomában)	430
GUTTMANN MIKLÓS, A <i>Lármafa</i> név szóföldrajzához.....	434
FARKAS FERENC, Jászsági és tiszazugi földrajzi nevek néhány antropomorf és teriomorf vonása	438
FEKETE PÉTER, A <i>fok</i> vízrajzi köznévi jellemzője és gazdasági szerepe a régi Heves megyében	442
BÍRÓ FERENC, Dűlők és dűlőnevek a Körösök vidékén.....	448
UNTI MÁRIA, Alsó-Szigetköz vízneveinek változása 1947–1995	455
VARGA MÁRIA, A <i>zsidó</i> névelem Veszprém megye földrajzi neveiben	458
TAMÁSNÉ SZABÓ CSILLA, Tércsinformanevek Székelyhodos helynévanyagában	462
HORVÁTHNÉ KISPÉTER ZSUZSANNA, Földrajzi nevek Jászapáti szántóföldneveiben	466

III. Általános kérdések

HAJDÚ MIHÁLY, A tulajdonnév mint szófaji kategória..... 471

JUHÁSZ DEZSŐ, Névtudomány — magyarságtudomány
(Néhány gondolatvázlat) 477

BALÁZS GÉZA, Névpolitikai küzdőtér..... 484

NYIRKOS ISTVÁN, A finn névkutatásról 491

BASKI IMRE, A számítógépes tulajdonnévi adatbázisok tervezéséhez
(Egy épülő török adatbázis kezdeti tanulságai) 499

LISZKA GÁBOR, A névtan a nyolcosztályos gimnáziumokban 513

IV. Írói névadás

VOIGT VILMOS, Új eredmények a magyar folklorisztikai névtudományban 519

BODA I. KÁROLY—PORKOLÁB JUDIT, A mitológiai nevek szerepe a költői
önkifejezésben (költői szókészletvizsgálat számítógépes program segítségével).... 524

SZATHMÁRI ISTVÁN, Senczi Molnár Albert és a nevek 530

V. RAISZ RÓZSA, A nevek szövegbe épülése egy kisregényben
(Mikszáth: A gavallérok) 536

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES, Játék a nevekkel
(Németh László névadási indítékairól) 541

KOVÁCS ERIKA, Személynevek vizsgálata Németh László korai novelláiban 549

HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET, Nevekből kinövő líra — a Sinka-versek
személynevei 552

KISS ANTAL, Személynevek használata novellákban 561

S. SÁRDY MARGIT, Személynevek a jövőben
Névadás a mai magyar sci-fi írók műveiben 565

V. Intézménynevek

FARKAS TAMÁS, Magyar cserkészcsapatok névadása 576

HAVAS PÉTER, Száz év budapesti mozinévdívatja 581

POSGAY ILDIKÓ, Búcsú a pesti presszóktól 589

BERÉNYI ZSUZSANNA, Miskolc és környéke szabadkőművesi páholyneveinek
vizsgálata 593

VI. Egyéb nevek

TOLCSVAI NAGY GÁBOR, Posztmodern névadás (A névjelleg változása) 600

BÓDI ZOLTÁN, Újságcímek változó társadalmunkban 607

GODA JUDIT, Vonatnevek Magyarországon ma 611

BODÓ MÁRTON, Telivér lovak nevei a XIX. és XX. században Magyarországon 614

erősen élt, ekkor váltak a germán és magyar nevek egyre használatosabbá. Először a női neveket érintette ez a fajta változás, a férfinevek egy generációval később voltak kénytelenek engedni ennek a tendenciának. Úgy tűnhet, a hagyományörzés a nemzeti szocializmus térnyerésével és a második világháború kitörésével és zajlásával erősödik, mégis úgy érzem, a használt héber eredetű nevek erre az időre már teljesen közhasználatúvá váltak. Ezt a nézetet erősíti a XX. századra rendkívüli méreteket öltött névmagyarosítás és keresztény hitre való áttérés. A XX. század második negyedének kutatási adatai kevésbé voltak alkalmasak messzemenő következtetések levonására, ugyanis a korábbi 60–170-es évi születéssel szemben 1943-ban például öt (!) születés volt az anyakönyvbe jegyezve, így tehát — nyilvánvaló okok következtében — a szegedi születésű neológ zsidókkal kapcsolatos bárminemű további kutatások úgyszólván lehetetlenné váltak¹.

Cserniczkó István

„Imja otcsesztvo”

(Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében)

Kezdjük talán azzal, hogy mi is tulajdonképpen az otcsesztvo. A HADROVICS—GÁLDI féle orosz–magyar szótár szerint: otcsesztvo — (az apa keresztnévéről képzett) atyanév; apai vagy atyai név; patronymikon (Orosz–magyar szótár I. Szerk. HADROVICS LÁSZLÓ—GÁLDI LÁSZLÓ. Bp. 1989, 1130). Az orosz nyelv értelmező kéziszótára (Kratkij tolkovij szlovar russzkogo jazika. Russzkij Jazik. Szerk. V. V. ROZANOVA. Moszkva 1990, 128) definíciója a következő: „Otcsesztvo — az apa neve, amelyet a keresztnévhez illesztenek (az oroszok, ukránok, fehéroroszek)”.

Az otcsesztvo tehát a keleti szláv nyelvekben a patronimia megnyilvánulása. Történeti kialakulását tekintve az apai név már a X. századi szláv forrásokban feltűnik. A XIII. században az előkelő társadalmi osztályhoz tartozó embereket gyakrabban említik apai nevükkel, mint anélkül. A XIV. században már általános az apai név használata, amit úgy képeznek, hogy az apa keresztnévéhez kapcsolják az -ov ’-fi, fiú’ jelentésű szuffixumot, melynek nőnemű változata az -ova. Szintén

¹ A tudományos kutatáson alapuló munkák végén rendszerint megtalálható a bibliográfia és a jegyzetek sorozata. E dolgozat kivételt képez. Mivel a kutatás önállósága cél volt, túlnyomóan saját elképzeléseimet követtem készítésekor; előzetes ismereteimet csupán LADÓ JÁNOS, Magyar utónévkönyv (Bp., 1982) című munkájával egészítettem ki.

a XIV. századtól adatolható, hogy a felsőbb társadalmi osztályokban az *-ov* a megtisztelő *-ovics*-ra módosult (nőnemű párja az *-ovna*). A XV. században az *-ovics* már kiváltság, kiérdemlése nagy kegy, maga az uralkodó adományozza.

A későbbiekben az apa keresztnévéhez kapcsolt *-ov* toldalékkal képzett névformákból családnevek alakultak (például *Ivanov* 'Iváné, Iván fia'; *Petrov* 'Péteré, Péter fia' stb.). Az *-ovics* elveszítette szociális töltetét, általános használatúvá vált. Az *-ovics*-csal (nők esetében az *-ovná*-val) képzett apai név használata olyannyira elterjedt, hogy a hivatalos névforma is a három elemű név lett, azaz a hivatalos okmányokban a családnév és a keresztnév mellett az apai nevet is feltüntetik (vö. V. KANTOROVICS, *Ti i vi. Politizdat. Moszkva, 1966. 105*).

Mivel a Szovjetunióban a három elemű név volt a hivatalos névforma, az ország területén élő nem keleti szláv nyelveket beszélő lakosság személyi okmányai-
ba is a keleti szláv névadási gyakorlatnak megfelelő három elemű név került. A Szovjetunió széthullása után a három szláv utódállam megtartotta ezt a gyakorlatot, vagyis Oroszországban, Ukrajnában és Fehéroroszországban ma is három eleműek a hivatalos nevek.

Az apai név használatának a nem szláv nyelveket beszélő népekre való kiterjesztése egyébként nem új jelenség, a cári Oroszországban is volt rá példa. Jókai Mór, *Samyl fiai* (Bp., 1970) című regényében „elmesél” egy olyan esetet, amikor egy fejedelmi vérből származó cserkesz ifjúnak Nyikoláj cár orosz nevet adott. „Mikor megkeresztelték (tudniillik a cserkesz ifjút — CS. I.), keresztapja, a cár neve után Nyikolájevics Iván nevet kapott. A helsingforsi egyetem lajstromába még emellé egy Kohanoff is van írva. A vezetéknevet az oroszok nem igen sokat koptatják” — írja Jókai (173). Azaz a cserkesz fejedelemfi a keresztségben Iván nevet kapott, az apai név helyén keresztapjának, a cárnak a neve állt (Nyikolájevics), a családneve pedig Kohanoff lett.

Egy olyan példát is említek Jókai meséje után, amely a valóságban is megtörtént. Az Ungvári Állami Egyetem magyarországi vendégtanáraként 1989 és 1994 között Ukrajnában tartózkodó magyar állampolgárságú BALOGH LAJOS számol be egy olyan esetről, amikor egy belföldi légitárra váltott repülőjegyét külföldi állampolgársága és nemzetisége ellenére *Lajos Lajosovics Balogh* névre állították ki (vö. DEBRECENI ANIKÓ—BALOGH LAJOS, *Magyar asszonynevek Kárpátalján. Kézirat. 3*).

1944-ben Kárpátalja a Szovjetunió fennhatósága alá került. Ez többek között azzal is járt, hogy a kárpátaljai magyarok hivatalos okmányaiba is keleti szláv mintájú három elemű neveket írták. TÓTH GIZELLA, aki 1959-től dolgozik anyakönyvvezetőként a nagyrészt ma is magyarok lakta Bátyuban, elmondta, hogy kivétel nélkül minden szovjet állampolgár apai nevet anyakönyvezeni kellett a múltban, s ez a rendelkezés Ukrajna önállósulása óta is érvényben van. Ez azt jelenti, hogy *Nagy Béla*, akinek apja *Nagy Sándor*, hivatalos okmányaiban *Nagy Béla Sándorovics*-ként szerepel. Többek között a magyar nemzetiség visszaállítását ké-

relmező okiraton is fel kell tüntetni a kérelmező vezeték- és utóneve mellé az apai nevet is (vö. Kárpáti Igaz Szó 1992. július 30.).

Többekben felmerülhet a kérdés: természetes, hogy a szovjet, majd az ukrán nyelvtörvény szerint a Szovjetunióban, illetve Ukrajnában élő magyarajkú lakosság apai nevét is anyakönyvezni kell, de milyen nevet kell bejegyezni az anyakönyvbe és majdan a személyi igazolványba akkor, ha az apa személye ismeretlen. 1959-ben és még néhány évig úgy kellett anyakönyvezni, hogy a család és keresztnév után a „bez otcsesztvo” (apai név nélküli) bejegyzés került. Ugyanezt írták később a személyi igazolványba is. Körülbelül a 60-as évek közepétől a törvény lehetővé tette a megbélyegző „bez otcsesztvo” bejegyzés elkerülését azáltal, hogy az anya dönthetett arról, milyen apai nevet választ gyermekének. A leányanyák többsége saját apai nevét, azaz a gyermek nagyapjának utónevét anyakönyveztetette gyermekének apai neveként.

A kárpátaljai magyarok három elemű névvel való illetése nem csak a hivatalos okmányokra korlátozódik. A helyi magyar nyelvű sajtó is használja ezeket a névformákat. Néhány példa a Kárpáti Igaz Szó 1958. január 31-i számából: *Szentimrei Fegyir Fedorovics*, *Ujlaki Jozsip Jozsipovics*, *Vajda Mária Olekszijevna* stb. Frissebb példa is akad, például a Beregi Hírlap 1995. március 16-i számából: *Nagy Ibolya Mihajlovna*.

Ezek a névformák idegenül csengenek még az edzett kárpátaljai magyar füleknek is, ezért az „otcsesztvo”-t megpróbálták elfogadhatóbbá, magyarosabbá tenni azáltal, hogy tulajdonképpen lefordították magyarra a fenti típusú neveket. Az így keletkezett névalakok továbbra is három eleműek maradtak ugyan, de talán több közülük van a magyar nyelvhez, mint eredeti formájukban. Lássunk két példát! Két apróhirdetés a Beregi Hírlap 1995. március 9-i számából:

„A *Popovics László Lászlóé* (született 1959-ben, beregszászi lakos) nevére 1976-ban, a Beregszászi 2. sz. Középiskolában kiállított érettségi bizonyítvány elveszett, ezért érvénytelennek tekintendő”.

„*Bátori Margit Benjámíné* (született 1958-ban, beregszászi lakos) nevére 1976-ban a Beregszászi 3. sz. Középiskolában kiállított érettségi bizonyítvány elveszett, ezért érvénytelennek tekintendő”.

A két magyarosított név a *Popovics László Lászlóé* és a *Bátori Margit Benjámíné*, melyek „fordítás” nélkül így hangzanak: *Popovics László Lászlovics* és *Bátori Margit Benjaminovna*.

KOZMA ENDRE egyébként nem vélekedik túl jól az ilyen típusú névformákról. Egyszerűen „magyarított szörnyszülött”-nek nevezi őket (vö. KOZMA ENDRE, Áldozat a fennmaradásért: Magyar Szemle 1995. február, 209) a kárpátaljai magyar iskolaügyről írott cikkében.

Az apai név a kárpátaljai magyar nyelvű sajtóban a nemzetiség feltüntetésére is alkalmas. Az Ung-vidéki Hírek c. lap 1994. július 2-i számában Négy kerület, négy képviselő címmel közölt hírben például négy név szerepel. Abból, hogy mi-

Ilyen formában szerepel az apai név a szövegben, kitűnik, hogy az első három említett személy magyar, az utóbbi nem magyar nemzetiségű. A hír így hangzik: „A területi tanács képviselője lett: a csapi választókerületben — *Halász József, apja József*, a nagydobronyiban — *Orosz Ildikó, apja Imre*, a homokiban — *Curkó János, apja Imre*, a szerednyeiben — *Fedikovics Pavlo Antonovics*”.

Az apai név feltüntetése vagy elhagyása is utalhat a név viselőjének nemzetiségére. Ha például egy névsorban egyes nevek mellett fel van tüntetve az apai név, mások mellett pedig nincs, ez azt jelzi, hogy a kételemű név viselője magyar nemzetiségű. Nézzük például a Kárpáti Igaz Szó 1994. április 23-i számában közölt névlistát, mely a 10. sz. munkácsi választókerület választási bizottságának tagjait ismerteti, ahol a három elemű nevek nem magyar, a kételemű nevek magyar nemzetiségű személyt jelölnek: „A bizottság elnöke: *Popadinec Vaszil Jurijovics* (...). A bizottság elnökhelyettese: *Zajac Mihajlo Mihajlovics* (...). A bizottság titkára: *Pojdinec Szilvia Jevhenyivna* (...). A bizottság tagjai: *Bilasinec Ivan Ivanovics* (...), *Katrics Mária* (...), *Király János* (...), *Szavcsin Maria Vaszilivna* (...), *Szabov Vaszil Petrovics* (...)”. Az előbeszédben, megszólításként is használatos, gyakran még egymással tegezõ viszonyban lévõ, de közeli érzelmi kapcsolatban nem álló azonos beosztású kollégák között is, mint a magázás + családnéven szólítás és a tegezés + keresztnéven szólítás közötti átmeneti megszólítási forma. Bizalmas viszony esetén maga az apai név is funkcionálhat megszólításként (például *Szervusz, Ivanovics!*), Az idősebbek vagy társadalmilag feljebb állók tiszteletteljes és normatív megszólítása a keleti szláv nyelvekben azonban a keresztnév + apai név forma: *Jónapot, Ivan Ivanovics!* (vö. KANTOROVICS, i. m. 81 és 104. Ugyanezen szerző említett könyvében olyan családokról is említést tesz, ahol a gyerekek keresztnév + apai névvel szólítják szüleiket).

Így nem csodálkozhatunk azon, hogy orosz vagy ukrán nyelvű társalgásban a kárpátaljai magyarokat is gyakran szólítják apai névvel. SEBESTYÉN ÁRPÁD, A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatának kérdései napjainkban: A magyar nyelv helyzete és fejlődésének főbb kérdései a területen (Kézirat. é. n. 36–7) című írásában így foglalta össze erre vonatkozó kárpátaljai tapasztalatait: „ukrán vagy orosz környezetben, ilyen nyelven folyó társalgáskor, nyilvánosság előtti felszólalásokban szinte közsokás a szóba hozott személyeket hármassal névvel, tehát az apai név közbeiktatásával említeni, illetőleg a megszólított személyt keresztnév és apai név kombinációval illetni, tekintet nélkül nemzetiségére”.

De nem csak az orosz és ukrán nyelvű érintkezésben illetik a keresztnév + apai név kombinációval a kárpátaljai magyarokat. Néhány évvel ezelőtt még a magyar nyelvű nyilvános beszélgetésekben sem volt szokatlan ez a megszólítási forma. KOZMA ENDRE (i. m. 208–9) így ír erről: „Tekintélyének tisztelete jeléül magyarul is szlávos atyai néven szólította magát a legtöbb tanító, tanár, igazgató. A magyar gyerekek például, ha tanítója a szomszédban lakó *Pista bácsi* volt, (akinek *apja Szabó Ferenc*) az iskolában egyszeriben *István* (vagy *Sztyepan*)

Francovics-csal (azaz hivatalosan *Szabov Sztyepan Francovics*-csal) találta magát szemben”.

A tanítókat és tanárokat tilos volt „Péter bácsi” vagy „Tanító néni” formában megszólítani, a „Tanár úr” megszólítási forma pedig osztályellenes hangzása miatt tiltatott ki a kárpátaljai magyar iskolák falai közül. BALLA D. KÁROLY, Ungváron élő író-költő írja például, hogy a magyar iskolába járó gyermekének a magyar tanítónőt utó- és atyai nevével kell szólítani, mert az igazgató (aki ugyancsak magyar) a tanfelügyelőségre hivatkozva megtiltotta az „erzsikenézést” (BALLA D. KÁROLY, *Kis(ebb) magyar skizofrénia*. Ungvár–Budapest, 1993. 35).

Hasonló volt a helyzet egyébként az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén is. Az ungvári magyar szakos hallgatóknak szintúgy a keresztnév + apai név kombinációval kellett szólítaniuk tanáraikat, köztük a magyar tanszék magyarul előadó magyar tanárait is, még a magyar nyelvű beszélgetések alkalmával is. Ennek ellenére a magyar szakos diákok körében az a gyakorlat alakult ki, hogy a magyar tanszék tanárait a magyar nyelvű érintkezésben keresztnév + bácsi/néni formával szólítják, az orosz vagy ukrán nyelvű érintkezésben pedig az illető nyelv megszólítási szabályai szerint, azaz a keresztnév után álló apai névvel (vö. BEREGSZÁSZI ANIKÓ—CSERNICSKÓ ISTVÁN, *Az Ungvári Állami Egyetem magyar szakos hallgatóinak megszólítási szokásairól*. Kézirat). Ez a gyakorlat nem aratott osztatlan sikert az egyetemen. KOZMA ENDRE, aki négy évig dolgozott az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékén vendégtanárként, beszámol arról, hogy „Egy államvizsgán P. M. Lizanyec a Pista bácsi, Erzsike néni féle megszólításokat tiszteletlennek nevezte” (KOZMA ENDRE, *Kafedra Uhorszkoji Filolohiji, Uzshorod. Egy túlélő magyar tanszék emlékére*. *Pro Minoritate* 1993/5: 33).

A magyar szülők, tanítók és tanárok idegenkedtek attól, hogy a gyermekeknek még a magyar nyelv és irodalom órákon is *Maria Fedorovná-t* vagy *Joszif Joszifovics-ot* kell mondaniuk, ha tanáraikhoz fordulnak. Tenni is próbáltak ez ellen. SEBESTYÉN ÁRPÁD számol be egy olyan esetről, amikor egy magyar tanár az illetékes szervekhez fordulva megkérdezte, miért kell a magyar iskolák magyar gyerekeinek a tanítókat és tanárokat a keresztnév + apai név kombinációjával megszólítani, nem lenne-e megengedhető a magyarországi gyakorlat mintájára a „Tanító bácsi” vagy a „Tanító elvtárs” formájú megszólítás. Az ukrán oktatásügyi minisztérium merev elutasítására a *Lityeraturna* Gazeta szerkesztőségéhez fordult a tanár, de onnan is negatív válasz érkezett. Ekkor a moszkvai akadémiai nyelvtudományi intézethez fordult kérdésével. Ott az ügyet Klara Majtinszkaja véleményezte, rámutatva, hogy a Szovjetunió számos népénél nem az orosz és ukrán megszólítási normák mintájára illetik a tanárokat; ugyanakkor azt is közölte, hogy a nyelvtudományi intézet ilyen gyakorlati kérdések eldöntésében nem illetékes, csupán véleményalkotói jogkörrel bír, s azt tanácsolta az érdeklődő tanárnak, hogy forduljon a nemzetiségi oktatási ügyek intézetéhez a pedagógiai tudományos akadémián. Onnan végre pozitív válasz érkezett, amely szerint hasonló esetekben

nem szabad erőltetni az orosz vagy ukrán megszólítási formát, meg lehet tartani a nemzetiség saját hagyományos megszólítási szokásait. Ennek ellenére a gyakorlat továbbra is maradt a régiben. A felsőbb szervekhez fordulni merészülő tanárt helyi felettesei görbe szemmel nézték, sőt a KGB is foglalkozott az ügygel (vö. SEBESTYÉN ÁRPÁD, i. m. 37).

A vezető beosztásban dolgozó kárpátaljai magyarokat is utó- és apai nevükön illett szólítani a magyar nyelvű érintkezésben is. Birtokomban van például egy képes levelezőlap, amelyen a Bátyúi Terménykészítő Vállalat dolgozói a vállalat magyar nemzetiségű és anyanyelvű szakszervezeti titkárát köszöntik születésnapja alkalmából 1993 őszén. A magyar nyelvű köszöntő szövege a következő:

„Kedves *Vilma Zoltánovná!*

Születésnapja alkalmából kívánunk önnek nagyon jó egészséget, örömet, boldogságot, nagyon sok sikert az életben és a munkában.

Ezt kívánják munkatársai.”

A kárpátaljai magyarok egy része úgy hozzászókkott apai nevének használatához, hogy halála után sem akar megválni tőle. Erről tanúskodnak azok a sírfeliratok, amelyeken az elhunyt család- és kersztneve után apai neve is fel van tüntetve. Néhány példa a bátyúi temetőből:

„Itt nyugszik

Baksa Ilona Ferencé

sz. 1890. dec. 14. — mh. 1975. febr. 3.

B. P.”

„Itt nyugszik

Béres Kálmán Jánosé

1908. IX. 8. — 1990. VII. 11.

B. P.”

„Itt nyugszik

Demjén Béla G.

1932. I. 1. — 1973. X. 28.”